

"הכול סדוק כאן, כל דבר, וכך חודר האור" (ליאונרד כהן) – תעודת הזהות הנרטיבית, העולה מסיפוריהם של חברי פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני ומשמעות בחירתם בפעילות שלום

מאת: אורנה רולניצקי, דורית גבאי, עמליה סלעי וענת מרנין-שחם, בוגרות תכנית מנוסים בביה"ס לטיפול באמצעות אמנויות, אוניברסיטת חיפה.

הקהל ונקודת הסיום. לבסוף, בדיון נערך ניסיון לקשור בין כל הקריטריונים לרבות הקרבה ביניהם והחיבורים הרבים.

סקירת ספרות

הקונפליקט הישראלי-פלסטיני הינו אחד הקונפליקטים המתמשכים הארוכים והקשים. קונפליקט זה מוגדר כ"סכסוך בלתי נשלט" (בר-טל, 1996). הטענה הבסיסית היא שחברה המנהלת סכסוך עיקש ומתמשך, חייבת לפתח אמונות שיסייעו לה להתמודד בהצלחה עם המצב (רביב ועמיתיו, 1998). נטייתנו הטבעית היא לנסות ולהטיל את האשם לבעיותינו על האחר. במציאות אנו מתעלמים מן העובדה שבני אדם בכל מקום דומים זה לזה מיסודם. לכולנו אותו פוטנציאל לשנות את עמדותינו ולהיות לאנשים טובים ומאושרים יותר. עלינו לשאוב כוח מן המחשבה שאם בכוחנו לעשות כך, הרי גם מתחרינו, יריבינו ואויבינו יכולים להשתנות (אלון ועומר, 2005).

גם סכסוך גדול היה פעם מחלוקת צנועת ממדים, אלא שמחלוקות נוטות להסלים וללבוש בהדרגה צורות הרסניות יותר ויותר. הדמוניזציה חוסמת פתרונות של פשרה וגורמת להרגלי חשיבה מסוימים להקצין. הבנתם של תהליכי הדמוניזציה ושל תהליכי הנגד, עשויה אפוא להוות ציר מרכזי בניהול סכסוכים בדרך חיובית. דמוניזציה של יריבינו ואלומות כלפיהם אינן מועילות ואינן מהוות דרך מציאותית לפיתרון בעיותינו. במקום להטיל את האשם באחרים, עלינו ליטול אחריות ולחפש פתרונות ברוח החמלה והענווה, כדי להביא לפיוס ולשלום של אמת, בין אם ביחסים עם עצמנו ובין אם ביחסים עם זולתנו (שם, 2005).

חינוך לשלום עוסק בחינוך לרב תרבותיות, בפתרון סכסוכים בין קבוצות הקיימים על רקע גזעני, לאומני או דתי, אשר כרוכים בפעילויות איבה (בר-טל, 1996). הנרטיב איתו

מאמר זה יסקור מחקר שבו נעשה ניסיון לזהות מהי "תעודת הזהות הנרטיבית", העולה מסיפוריהם של חברי פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני, למען שלום, פיוס וסובלנות. החוקרות עקבו אחר התהליכים האישיים שעברו, דרך חווית אובדן וכול עד לבחירה בפעילות שלום. תעודת הזהות נבחנה מתוך התבוננות בסיפורים אישיים המפורסמים באתר האינטרנט של פורום המשפחות השכולות. נבדקו מהן המשמעויות שמוצאים חברי פורום המשפחות השכולות - ישראלים ופלסטינים, בחווית השכול ובבחירה בפעילות שלום, כפי שעולה מהנרטיבים שנכתבו על ידיהם.

מילות מפתח: תעודת זהות נרטיבית, פורום המשפחות השכולות, נרטיבים.

מבוא

מחקר זה ינסה לזהות מהי תעודת הזהות הנרטיבית, העולה מסיפוריהם של חברי פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני.

שיטת המחקר התבססה על הפרדיגמה האיכותנית-פנומנולוגית. לצורך המחקר נקראו שמונה סיפורים אישיים, ארבעה ישראלים וארבעה פלסטינים, מתוך אתר הפורום. לאחר קריאת הסיפורים, הם נותחו בהתאם לגישת ניתוח נרטיבית, על פי ספקטור-מרזל (2010). "תעודת זהות נרטיבית", הוא מונח שטבעה כהגדרה לסיפור החיים הייצוגי שמספר אדם, והוא מבטא את האופן בו הוא בוחר להציג עצמו בעולם. בתהליך ניתוח הנתונים נערך ניתוח מבני על פי ארבעה קריטריונים: מוטיב הזמן, הקשר המקרו והקשר המיקרו,

נתפסת כדו-שיח של הפרט עם עצמו ועם סביבתו (Bakhhtin, 1981).

ישנן שתי הנחות יסוד: ההנחה הראשונה היא כי זהותו של אדם מורכבת מזהות אישית ומזהות חברתית. שתי הזהויות מצויות באינטראקציה מתמדת זו עם זו. בניית זהות זו היא דינאמית, מתפתחת ומשתנה. הזהות נתפסת כאמצעי המקשר בין מציאות ודמיון, בין מוחשי לסמלי, בתפיסת האדם את עולמו האישי והחברתי. הזהות נמצאת בתוך שפה. הנחת היסוד השנייה היא כי בתהליך יצירת הזהות האישית והקולקטיבית ישנו תפקיד מרכזי לייצוגי ה"אחר" וה"עצמי" והשינויים החלים בהם לאורך זמן (בנג'מין, 2005). ה"אחר" יכול להתפס כעובר שינויים של ממש כמו ה"עצמי" המשתנה לאורך חייו האישיים והקולקטיביים. היות שאנו נפגשים במהלך חייו ב"אחרים" משמעותיים שונים, אשר משפיעים עלינו וגם מושפעים מאתנו, אנו חייבים לתפוס את זהותנו כדו-שיח רב ממדי בין ישויות שונות, ולכן גבולות ה"עצמי" אינם קבועים, אלא בעלי איכויות המשתנות בהתאם לנסיבות ולזמן (Gergen, 1991).

אולמן (2007) עורכת השוואה בין **עדות** כתהליך חברתי, לעדות כתהליך טיפולי. העדות החברתית היא עדות בעלת אופי מוסרי, ומוציאה לאור סבל ורוע שהם חלק ממוציאות חברתית, אשר הורחקו מהזיכרון הקולקטיבי, והעדות מבקשת להשיבם לשם. כוחה של עדות זו, בחשיפת תכנים רגשיים של המעיד, ולא רק עובדות. החברה שבפניה מובאים הדברים היא כמו המטפל המקשיב לדברי המטופל. בעבודה עם טראומה, העדות היא חלק מתהליך תיקוף, ובכך מאפשרת לזיכרון הטראומטי להפוך לחלק אינטגרלי מהעצמי. עצם הקשבת המטפל, כמו הקשבת החברה, היא העדות לטראומה, שמאפשרת לסיפור להתקיים ולהתקבל ככזה. כאשר הסיפור מועבר לאחר ומופנם אצל האני המספר, מתרחש טיפול. נוכחות הצד השומע היא הכרחית לשם כך. תהליך העדות מאפשר החצנה של אירועים מוכחשים, ומקדם תהליך של אינטגרציה (שם).

Rynerson (2001), טוען שאנשים שחוו מוות אלים של יקירם (על ידי גורם חיצוני), זקוקים לשיקום סיפור המוות באמצעות הבנייתו מחדש. רק בדרך זו יוכלו להחזיר אליהם את הבעלות על הסיפור ולתת לו את המשמעות המתאימה להמשך חייהם. התמקמות האדם שחוה מוות אלים של יקירו, בתוך ההבניה המחודשת של סיפור המוות, יכולה להוות מפתח לתהליך שיקומי. היכולת לחלוק את הסיפור עם אחרים, למרות העובדה שהחוויה היא אישית מאוד, ומי שנמצא מחוץ לה אינו יכול באמת להיות שותף לזה שחוה את האובדן, כמו גם עצם

מתמודדים הינו טראומתי ובעל מימד היסטורי כואב, ולכן תפיסת היחיד את האחר תהא קשה לשינוי. הנרטיב קשור בשנאה, בפרד, בחוסר אמון, בהשפלה ובמרירות. כמו כן, הנרטיב הוא גרעין הזהות הקבוצתית והינו קולקטיבי (Salomon, 1999).

מאז קום המדינה, פועלים עשרות ארגונים לדו קיום יהודי-ערבי במדינת ישראל, בגבולות הקו הירוק. מוסדות וארגונים וולונטריים וממשלתיים הקימו מסגרות שונות שבהן נפגשו בני נוער, סטודנטים ואנשי מקצועות שונים. לכל הארגונים הללו הייתה מטרה משותפת להשכין שלום ולעודד דו-קיום (Peled & Bar-Gal, 1983). הארגונים משתמשים בטכניקות שונות הכוללות אלמנטים היסטוריים, תרבותיים, אלמנטים רגשיים כמו יחסי אנוש וכו'.

פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני הוקם בעקבות הירצחו של אריק פרנקנטל ז"ל על ידי חוליה של החמאס ביולי 1994. אביו יצחק פרנקנטל, יזם התארגנות של הורים ישראלים ששכלו בנים במלחמות השונות של ישראל במטרה לתמוך בתהליך השלום. כניסתם המהוססת של חברים פלסטיניים, יצרה אמירה חשובה מאין כמותה. הרחבת הפעילות החינוכית של הפורום בהופעות משותפות בפני קהלים שונים, הבהירה כי היתרון המובהק של הארגון הוא אכן בשותפות הישראלית פלסטינית (Barnea & Shinar, 2005).

מטרתו העיקרית של הפורום היא להזניק תהליך פיוס בין שתי האוכלוסיות. למשפחות השכולות "יתרון" בכך בשל יכולתן להבקיע רגשית את ההתנגדויות, לשתף את הקהל במשמעויות השכול ולעורר אמפתיה כלפי רגשותיו של האחר. הפורום ממלא תפקיד גדול בשבירת סטריאוטיפים מושרשים של האחר ומאפשר לפתוח בדו-שיח בין-תרבותי (שם).

התיאוריה הנרטיבית מתארת כיצד אנשים מעצבים את מציאות חייהם באמצעות הסיפורים שהם מחברים עליהם. סכסוך, על פי תפיסה זו, הוא התנגשות בין סיפורים מנוגדים, ועוצמתו מושפעת מנוקשותם של הסיפורים ומכך שהם חד-משמעיים. ניסיונות התערבות הופכים להיות חלק מהבעיה. העמדות הנוקשות משרתות את הצדדים בתוך הסביבה העוינת, הן מספקות ודאות, עוצמה ודרגות חופש, במקום שבו ישנן חששות, חוסר אונים ותחושת היעדר חופש בחירה. השתחררות מהן יכולה להתרחש רק בתוך סביבה בטוחה, המעודדת יוזמה ולקיחת אחריות (נוימן, 2007).

הזהות היא מושג מפתח בחברה בת ימינו. בספרות המחקרית קיימת הבחנה בין ה"עצמי"- מה שהפרט מספר לעצמו על עצמו, לבין זהות, הדורשת הכרה חברתית. זהות

מישיקר קלימי (2007), מדווחת באתר של פרום המשפחות השכולות על הפרויקט "הידיעה היא ההתחלה":

"בפברואר 2007, התקיים כנס ראשון של פרום המשפחות השכולות בנושא הנרטיב ההיסטורי של שני העמים. הדגש של הפרויקט היה הכרת הנרטיב של שני העמים והחיבור בין הנרטיב הלאומי לסיפור האישי. בסמינר זה הושם הדגש על חשיבותו של הסיפור האישי, על העברתו לקהל ועל השימוש שניתן לעשות בו למען קידום הפיוס ולמען השיח בין העמים [...] עם כל הקושי, מטרתנו המשותפת היא הרי לא להשוות ולכמת סבל וכאב או לריב לגבי צדקת הנרטיב שעליו כל אחד מאיתנו גדל, אלא להכיר ולשמע את הסיפור האישי וההיסטורי, על כל הכאב הצרור בו של השני "האחר". – _ התחושה היא שמכאן אנחנו יכולים להמשיך ולגדול כקבוצה וכיחידים המאמינים בכל ליבם בפיוס ופועלים למענו." (שם, 2007).

שיטת המחקר

במחקר זה ניסינו לזהות מהי תעודת הזהות הנרטיבית, העולה מסיפוריהם של חברי פרום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני. לצורך המחקר בחרנו, קראנו וניתחנו שמונה סיפורים אישיים, ארבעה ישראלים וארבעה פלסטיניים, נשים וגברים. כל כותבי הסיפורים, הם חברים בפרום. כולם שכלו בני משפחה בדרגה ראשונה ולמרות הכאב, בחרו בדרך השלום. הסיפורים מפורסמים באתר המשפחות השכולות וגלויים לעיני כל, כמו גם הפרטים המזהים של הכותבים.

לאחר קריאת הסיפורים, הם נותחו בהתאם לגישת ניתוח נרטיבית, על פי ספקטור-מרזל (2010). "תעודת זהות נרטיבית" – הגדרה לסיפור החיים הייצוגי שמספר אדם, המבטא את האופן שבו הוא בוחר להציג עצמו בעולם. כל סיפור נותח על פי ארבעה פרמטרים אחידים: זמן, הקשר מאקרו ומיקרו, קהל וסיום. הניתוח המבני, אפשר לנו ליצור ניתוח אחיד ומתוכנן לזהות תימות משותפות לנרטיבים.

ממצאים

מוטיב הזמן: ללא הזמן, אין לסיפור קיום. הסיפור זקוק לזמן חיצוני כדי לפרוש את עצמו ולזמן פנימי, מכיוון שהדמויות קיימות בזמן משלהן ופועלות בו, בהתייחסות למאורעות החיצוניים.

חינוך לשלום עוסק בקונפליקטים. הנרטיב שאיתו מתמודדים הינו טראומתי ובעל ממד היסטורי כואב, ולכן תפיסת היחיד את האחר תהא קשה לשינוי. (בר-טל, 1996).

ההקשבה והקבלה, הרגישות וההכרה בכאב, יש בהן מידה של נחמה (Rynerason, 2001).

ניתוח הראיונות מתבסס על גישת ניתוח נרטיבית, על פי ספקטור-מרזל (2010). "תעודת זהות נרטיבית", הוא מונח שטבעה כהגדרה לסיפור החיים הייצוגי שמספר אדם, והוא מבטא את האופן שבו בוחר האדם להציג עצמו בעולם. הגישה ההבנייתית, טוענת שהסיפור אינו רק מצייר זהות, אלא גם מייצר אותה. בכל פעם שאדם מספר את סיפורו, הוא בוחר מחדש אלו פריטים יכללו בו, איזו זהות סיפורית תיווצר. הנחתה של ספקטור-מרזל היא שבמהלך סיפור מתבצעת כל הזמן פעולה של סינון חומרים מתוך מלאי גדול, שחלקה מודע וחלקה לא. הברירה הנרטיבית הינה בעלת טבע הוליסטי, מאחר שהיא מכילה הליכים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים גם יחד. היא מגדירה כ"מסגרת מקומית" את העובדה שהסיפור תמיד מסופר מנקודת זמן הווה. עובדה זו משמעותית במיוחד למחקר הנוכחי, שיפגוש את הנרטיבים של חברי פרום המשפחות השכולות, לאחר שעברו תהליך של הכרה באובדנם והחלטה למנף את כאבם לפעילות שלום, שתמנע סבל דומה מאנשים נוספים. ב"מסגרת המקומית" היא מבחינה בשלושה מרכיבים מרכזיים:

- הקשר המקרו – דהיינו אפיונים חברתיים סביבתיים – במקרה של מחקר זה אנו מדברים על חיים בצל קונפליקט ביטחוני מתמשך עבור הישראלים, וחיים תחת כיבוש מתמשך עבור הפלסטינים, מה שמכוון ומכתיב סדר יום ציבורי בהתאמה.
 - הקשר המיקרו – דהיינו המעגל המצומצם יותר – במקרה של מחקר זה מדובר במשפחה המיידית, בסביבה החברתית ובמעגלי ההיכרות האישיים.
 - הקהל – דהיינו מי שאליו מופנה הסיפור – כמו במחקר אותו מציינת ספקטור-מרזל, נראה שגם במחקר הנוכחי הסיפורים שסופרו, נכתבו וממשיכים להיות מסופרים במפגשים עם הציבור, מיועדים לכתובת שהיא הציבור הרחב, שלא תמיד פשוט להגיע אליו, ושאליו אף אינו מעוניין לשמוע.
- עוד טוענת החוקרת, שלכל סיפור שכזה מסומנת כבר מראש נקודת הסיום שלו, שהיא היעד שאליו חותר המספר להגיע. מרגע שהיעד ברור, מתחיל להתרחש תהליך הברירה של אותם פרטים שישללו את הדרך ויקדמו לעברו. הכללה, חידוד, ייחוס משמעות, השתקה, השמטה והשטחה, זיהוי נקודת הסיום ואיתור מנגנוני הברירה, יאפשרו לנתח את הסיפורים ולהבין את תעודת הזהות הנרטיבית כפי שרואה אותה כל כותב ומציג בפנינו באמצעות הנרטיב. (ספקטור מרזל, 2010).

וערכים (רביב ועמיתיו, 1998). בהתבוננות בטקסטים ניתן למצוא ביטויים לכך:

מחמד: "אף פעם לא הבנתי למה עמי סובל. כילד פגשתי המון חיילים שיירו אש על ילדים כל יום. למה? איני יודע! תמיד שאלתי; מי אלה? ולמה הם מתנהגים כך כלפנו? האם הם בני אנוש כמונו? ועוד המון שאלות. [...] אך מאותו רגע הבנתי את המשמעות של החיים בצל הכיבוש ובחוסר בטחון".

עם זאת, נוכל לזהות גם את קווי הדמיון בתפיסת הקשר המקרו של שני הצדדים, ולגלות שהם רבים מן השוני. כאב האובדן משנה את תפיסת העולם, אחרי תגובות ראשוניות של כעס, זעם, תסכול ושאיפות נקם, אנשים בוחרים לראות את הקשר המקרו מתוך הקשר המיקרו, את סבלו של הזולת כראי לסבל העובר עליהם, והנסיבות החיצוניות מקבלות אז משמעות אחרת. המוות האלים והטראגי של יקירם עובר תהליך עיבוד, והמספרים לוקחים אחריות על המשך דרכם, בהבניה מחודשת של סיפור המוות, שמאפשרת להם לתת משמעות חדשה לחייהם (Rynearson, 2001).

רמי: "יזו לא גזירת גורל שאיננה ניתנת לשינוי!!! לא כתוב בשום מקום שאנחנו צריכים להמשיך ולמות ולהקריב את ילדינו לנצח נצחים בארץ הקדושה והקשה הזאת! אנחנו יכולים, ואנחנו חייבים לשבור אחת ולתמיד את מעגל הדמים האינסופי המטורף הזה של רצח ותגמול ונקמה וענישה שמסתובב סחור, סחור בלי סוף, ללא תכלית, ללא מנצחים רק עם מפסידים".

הזהות האישית והזהות החברתית (בנג'מין, 2005) של כותבי הנרטיבים שלפנינו, עוברת תהליכים לאורך הסיפורים המובאים כאן. השפעת הקשר המקרו על אירועי החיים בהקשר המיקרו, משנה ומעצבת את הזהות הנרטיבית שעולה בכל סיפור וסיפור. בתחילת הסיפורים ניכרת נטייה להפריד בין ההקשרים, אך לאור האובדנים שהם חווים, נוצר חיבור בלתי נמנע ביניהם ונטייה להיפוך זווית ההתבוננות, כך שהקשר המיקרו הופך להיות נקודת המוצא להתבוננות במציאות שבה הם חיים, לתפיסה ולמשמעות המחודשת שהם נותנים להקשר המקרו.

קהל: החברה בפניה מובאים הדברים והקשבתה לנרטיב המסופר, משמשת עדות לטראומה, שמאפשרת לסיפור להתקיים, כמו כן מקדמת את התהליך האישי של המספר (אולמן, 2007).

נראה שבאופן מסוים הסיפורים מיועדים גם לכתובת אחרת, לקהל אחר, לציבור הרחב, שקשה לפנות אליו ושאלו אינו מעוניין לשמוע (ספקטור מרזל, 2010).

בסיפור של גילאל, הוא פונה לקהל הישראלי שחייב להכיר ברצון הפלסטיני הכן לשלום:

בסיפור של גילאל מובלט יום אחד בתקופה שבה היה בחור צעיר ואיבד חבר יקר. השימוש במוטיב הזמן מסמן את התפנית:

"יום אחד התרחש בחיי אירוע מכונן. אחד מחבריי מת באינתיפאדה הראשונה. חזרתי הביתה כשכל תחושות הכעס, השנאה, הדם והאלימות מפעמות בי בחוזקה. אבי ראה אותי כך, כולי מזועזע ממה שהתרחש. באותם רגעים הוא לא דיבר איתי. אבי איש דתי, כעבור זמן מה, כשהוקרנה בטלוויזיה הירדנית תוכנית על היטלר ועל השואה הוא הזמין אותי לצפות בה..."

הזמן האובייקטיבי הוא רציף. הזמן בתוך הסיפור הוא סובייקטיבי ואינו רציף. על ידי מבט אחורה וקדימה, על ידי זכרונות מן העבר וציפיות לעתיד, מיטשטשות ומתמזגות התקופות.

רובי מתארת את האירוע הטראומטי שבו נהרג דיויד בזמן עבר, תוך שימוש בערכים משתנים של זמן המתארים את השפעת הרגע על הנצח:

"דיויד נהרג על ידי צלף, עם עוד תשעה אנשים. הם היו במחסום, מחסום פוליטי, ליד עופרה; יומיים אחרי שהוא נהרג הסירו את המחסום [...] זה לא שאני לא אותו אדם שהייתי קודם. אני אותו אדם, אבל יש בי המון כאב. אני נושאת את זה בתוכי לכל מקום שאליו אני הולכת".

הקשר המקרו- מיקרו: הקשר מקרו מהווה מפת דרכים, שמאפשרת לנו למקם ולהבין את המסופר מהיבט היסטורי, ציבורי, לאומי, מדיני, פוליטי ותקופתי. המספר מספק לנו מסגרת התייחסות לאירועים הפרטיים שאותם הוא מביא בפנינו. למרות שלכאורה מדובר באמיתות אבסולוטיות, ניתן לשער שיהיו הבדלי תפישה ומשמעות בין אדם לאדם (שקדי, 2003).

הקשר המיקרו מסמן עבורנו את השבילים הצרים יותר במפה, את המסלולים האישיים שבהם הולך המספר ואת משמעותם עבורו (שם). המפגש בין שתי המפות: זו הציבורית - הקשר המקרו, וזו האישית - הקשר המיקרו, מאפשר לנו ליצור רשת קואורדינאטות מפורטות, שתנווט את הבנתנו בין המסגרת הכללית להתרחשות הפרטית, תסייע לנו בהבנת המסע המתואר על ידי המספר ובהבניית תעודת הזהות הנרטיבית שלו (ספקטור-מרזל 2010).

מאחר שהמסגרת הכללית - הקשר המקרו, בכל הסיפורים שלפנינו הוא הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ניתן היה להניח שנמצא סתירות בולטות בין זוויות ההתבוננות של שני העמים, לאור העובדה שמדובר בנפגעים ישירים של הקונפליקט, שכן כל צד בסכסוך מפתח אמונות שיסייעו לו להתמודד עם המצב מבחינת יעדים חברתיים, דימוי עצמי, שאיפות, תנאים, נורמות

הסיפור של בן, מסתיים באמירה המפייסת והמסכמת, אודות המשמעות החדשה שהעניקה הפעילות בפורום לאדם כמוהו, שאיבד כל רצון לחיות, כשאיבד את היקר לו מכל - את בנו.

"כל עוד יעמוד בי הכוח לעבוד אעשה כל שביכולתי כדי לקדם את פעילות הפורום ומטרותיו מכיוון שאני חושב שאין לי זכות לשבת בבית ולא לעשות דבר".

עזיז מוביל את סיפורו לנקודת הסיום, שבה הוא פורס את השקפת עולמו, שניזונה מתמצית החוויות שעבר ומההבנות שאליהן הגיע:

"אני מרגיש מחוייב להשתמש בכאבי על-מנת להפיץ שלום, מה שעדיף על להצית בעזרתו את דלק השנאה, שבסיכומי של דבר, יעכל גם אותי. אני מאמין שכולנו מחוייבים לעשות את המיטב כדי ליצור שלום ולא לחכות עד שהשכול יכה בבית. כי אחרי הכול, אין מלחמה טובה או שלום רע".

למרות השוני בסיפורים, יש להם יסוד נרטיבי משותף: המספרים יוצאים מן המסגרת הפרטית אל תחום מופשט יותר בעל תוכן אידיאולוגי או טרנסצנדנטי. מחמד, עיישה גילאל ועזיז, כמו גם בן, רמי, מאשקה ורובי, יוצאים מגבולות המציאות לעבר התחום הטרנסצנדנטי של שוויון כלל בני האדם. פן זה משמש כמוצא לכאב הפרטי וכמקור למשמעות ולתקווה.

דיון ומסקנות

בסיפורים הנפרשים לעינינו עולה ומתקם הסיפור ההיסטורי הקולקטיבי, ודרכו נגלה הסיפור האישי הכואב. "תעודת זהות נרטיבית" כואבת ומרתקת של הקונפליקט הישראלי-פלסטיני, נפרשה לעינינו מתוך סיפורי אובדן ושיכול. מישיק קלימי (2007), מתארת באתר של פורום המשפחות השכולות את הפרויקט "הידיעה היא ההתחלה": בפברואר 2007, התקיים כנס ראשון של פורום המשפחות השכולות בנושא הנרטיב ההיסטורי של שני העמים. הדגש של הפרויקט היה הכרת הנרטיב של שני העמים והחיבור בין הנרטיב הלאומי לסיפור האישי, במטרה לקידום פיוס ושיח בין העמים. העדות החברתית מאפשרת ביטוי של סבל ורוע שהם חלק ממצאות חברתית. כוחה של עדות זו בחשיפת תכנים רגשיים של המעיד. החברה שבפניה מובאים הדברים היא כמו המטפל המקשיב לדברי המטופל (אולמן, 2007). כך, בנרטיבים אשר נפרשו בפנינו אט אט, העדות היוותה חלק מתהליך תיקוף ואפשרה לזיכרון הטראומטי להפוך לחלק אינטגרלי מהעצמי. תהליך העדות אפשר למספרים לקדם תהליך של אינטגרציה.

"שחרור האדמה לא חייב להתרחש רק בעזרת נשק. החברה הישראלית חייבת להיות מסוגלת לראות בי אדם המושיט ידיי לשלום".

עיישה כותבת את סיפורה לקהל הפלסטיני והישראלי כאחד. כפלסטינית חשוב לה להיות שותפה פעילה לתהליך השלום, באמצעות דוגמא אישית:

"אני מאמינה שאת מסר השלום צריך להעביר קודם במשפחה, ואני מתחילה עם הילדים. אני תמיד אומרת להם שדם והרג זה אף פעם לא דרך לסיום סכסוך. אי אפשר להגיע לסיום הסכסוך דרך אלימות. אלימות לעולם תביא ליותר הרג. אנחנו והיהודים חייבים למצוא פתרון של חיים, שיפסיק את כל הדם, ההרג והסכסוך".

הקהל שאליו פונה רמי אלחנן בדבריו, הוא הציבור הישראלי. הוא מתאר את המסר שלו לתלמידי תיכון, שהם המיועדים להגשים בקרוב את שלמדו מהמפגש עמו ועם שותפו הפלסטיני, כדי שהתנהגות זו תשפיע על אופן התנהגותם כחיילים, ואולי תמונע כאב ושכול נוספים.

"יזוהו בדיוק המסר שאנחנו מעבירים לכם היום ביחד, אני ואחי הפלסטיני, שכאן לידי, מתוך שיתוף פעולה נדיר ויחיד במינו של אחים לדם ולכאב [...] ואנחנו ביחד, מעומק הכאב המשותף שלנו, אומרים לכם היום: שצבע הדם של שנינו הוא אותו אדום, שהסבל של שנינו זהה לחלוטין, ושהדמעות של שנינו מרות בדיוק באותה המידה. ואם אנחנו, ששילמנו את המחיר הגבוה מכול, אם אנחנו מסוגלים לדבר האחד עם השני, אז כולם יכולים!"

למספרים המכירים בסבל ובאובדן המשותף לשני העמים, שחזק או ששינה את תפיסת עולמם והם בוחרים בדרך הדיאלוג והפיוס, יש רצון להמיס את ההתנגדות הרגשית ליוזמות השלום ולהשפיע על הקהל כדי שישנה משהו בתפיסת עולמו ויפתח לערכים של דו-קיום, של סובלנות ושל שלום.

נקודת הסיום: החוקרת ספקטור-מרזל טוענת, שלכל סיפור מסומנת כבר מראש נקודת הסיום שלו, שהיא היעד שאליו חותר המספר להגיע (ספקטור-מרזל 2010). בכל הסיפורים שנבחרו, המסר הוא הכאב האוניברסאלי המשותף והרצון לפיוס ושלום.

עיישה, מסיימת במסר אוניברסאלי הקורא להבנה הדדית ולסובלנות בין ישראלים לפלסטינים.

"הכאב והאובדן הם בלתי נסבלים ועל-כן חייבים להפסיק עם ההרג ההדדי. בשני הצדדים איבדו הרבה.... אימא שלי עדיין בוכה על אחי וכך כל האימהות. ערבים או יהודים, פלסטינים או ישראלים, מושיים או לא מושיים, לכולם יש משפחה... אנו יודעים שאלימות והרג לעולם לא יביאו לשלום, סובלנות וסבלנות..."

הכותבים שואבים את כוחם מהזיכרון, מיצירת הזהות, מהתודעה ומההכרה שהסליחה והאהבה הם אבני הדרך שלהם. היכולת לחלוק את הסיפור עם קהל אמפתי אוניברסאלי, למרות העובדה שחווית האובדן היא אישית מאוד וניכרת בכל הסיפורים. עצם היותם עדים בהקשבה ברגישות ובהכרה בכאב, יש בה מידה של נחמה והזדהות עם רגשותיהם ותמיכה בערכים של שוויון ואהבת אדם.

ביצירת זהות אישית וקולקטיבית, ישנו תפקיד מרכזי לייצוגי ה"אחר" וה"עצמי" ולשינויים החלים בהם לאורך זמן (בנג'מין, 2005). ה"אחר" יכול להתפס כעובר שינויים ממש כמו ה"עצמי" המשתנה לאורך חייו האישיים והקולקטיביים. היות שאנו נפגשים במהלך חייו ב"אחרים" משמעותיים שונים אשר משפיעים עלינו וגם מושפעים מאתנו, אנו חייבים לתפוס את זהותנו כדו-שיח רב ממדי בין ישויות שונות, ולכן גבולות ה"עצמי" אינם קבועים, אלא בעלי איכויות המשתנות בהתאם לנסיבות ולזמן (Gergen, 1991)

החוקרת ספקטור מרזל (2010), טוענת, שלכל סיפור מסומנת כבר מראש נקודת הסיום שלו ומרגע שהיעד ברור, מתחיל להתרחש תהליך ברירה של פרטים שיסללו את הדרך לעברו. בסיפורים שנבחרו, ניתן לראות את הדרך שבה סולל כל אחד מהמספרים את דבריו. הנושא המשותף העולה הוא: הכאב האוניברסאלי המשותף והרצון בפיוס ובשלום. אפשר לומר שלאחר שנמצא מרחב לכאבם הפרטי של הכותבים, הם עוזבים את זהותם האישית. זהות זו מתמוססת ומתמזגת עם אנשים אחרים שסבלו סבל דומה. למרות השתייכותם לשני מחנות מנוגדים, הקרבה והזהות ביניהם היא עצומה, יש להם יסוד נרטיבי משותף: המספרים יוצאים מן המסגרת הפרטית אל תחום מופשט יותר בעל תוכן אידיאולוגי או טרנסצנדנטלי. מחמד, עיישה ג'לאל עזיז יוצאים מגבולות המציאות לעבר התחום של שוויון כלל בני האדם בפני האל. פן זה משמש כמקור תקווה וכמוצא לכאב הפרטי, המייחל למימוש העיקרון הדתי. בן, רמי, מאשקה, רובי, אף הם יוצאים מתוך עולמם הפרטי ופונים לאידיאולוגיה הקשורה הן בזהות הישראלית והן בזהות היהודית, אף הם מוצאים מקור של תקווה ומשמעות חדשה לחייהם בהתחברות לנרטיב רחב יותר הקשור בזהות הקולקטיבית שלנו.

סיכום

נפש האדם מבקשת לעלות ממצולות היגון אל פסגת הרוח, שם נמצאת גם ההבנה והקבלה של האחר. זהו המעבר מהנרטיב הפרטי לנרטיב הקולקטיבי, האוניברסאלי. התקרבות אנושית זו מעניקה למשתתפים בפורום המשפחות השכולות למען שלום, פיוס וסובלנות, תקווה וטעם לחיים, ועוזרת להם לצאת

לזמן יש משמעות רבה בתהליך זה. הזמן בתוך הסיפור הוא סובייקטיבי, מתרחב או מתכווץ בהתאם לנסיבות. הוא אינו רציף, יש בו פערים, עיכובים ודילוגים. התקופות מיטשטשות ומתמזגות תוך כדי תנועה קדימה ואחורה. באמצעות העיצוב של הזמן הפנימי, נקבעת במידה מכרעת דמותו של הסיפור על מבנהו ועל משמעויותיו, ונוצרים ההדגשות והשיאים.

למרות הנוכחות הברורה והמובנת מאליה של הזמן, המתקיימת בסיפור ולאור השימוש אחורה וקדימה במוטיבים של זמן בכל הנרטיבים שנחקרו, נגלתה עוצמתו הבלתי נתפשת ואף המפחידה של הזמן.

מאחר שהמסגרת הכללית- הקשר המקור, בכל הסיפורים שלפנינו הוא הסכסוך הישראלי-פלסטיני הממושך, ומאחר שנעשתה בחירה להתבונן בנרטיבים של שני הצדדים, ההנחה שימצאו סתירות בולטות בין זוויות ההתבוננות של שני העמים, במיוחד לאור העובדה שמדובר בנפגעים ישירים של הקונפליקט - אלה שאיבדו את יקיריהם כתוצאה ממנו, אוששה. ניתן להבין זאת על רקע נטייתנו להטיל על זולתנו את האשם לבעיותינו, תהליך המוכר בפסיכולוגיה כפיצול. במצב של פחד ולחץ מתרחש תהליך דמוניזציה של ה"אחר", ה"אויב", ואנו מתעלמים מן העובדה שבני אדם בכל מקום דומים זה לזה מיסודם (אלון ועומר, 2005). בהתבוננות בטקסטים ניתן למצוא ביטויים לכך.

למרות זאת, נוכל לזהות גם את קווי הדמיון בתפיסת הקשר המקור של שני הצדדים, ולגלות כי הם רבים. כאב האובדן משנה את תפיסת העולם. אחרי תגובות ראשוניות של כעס, זעם, תסכול ושאיפות נקם, אנשים בוחרים לראות את הקשר המקור מתוך הקשר המיקרו, את סבלו של האחר כראי לסבל העובר עליהם. הנסיבות החיצוניות מקבלות אז משמעות אחרת. המוות האלים והטראגי של יקירם עובר תהליך עיבוד, והמספרים לוקחים אחריות על המשך דרכם, בהבניה מחודשת של סיפור המוות, הנותנת משמעות חדשה לחייהם (Rynearson, 2001).

הזהות האישית והזהות החברתית (בנג'מין 2005), של כותבי הנרטיבים שלפנינו, עוברת תהליכים בסיפורים המובאים כאן. השפעת הקשר המקור על אירועי החיים בהקשר המיקרו, משנה ומעצבת את הזהות הנרטיבית שעולה בכל סיפור וסיפור. בתחילת הסיפורים ניכרת נטייה להפריד בין ההקשרים, אך לאור האובדנים שהם חווים, נוצר ביניהם חיבור ונטייה להיפוך זווית ההתבוננות, כך שהקשר המיקרו הופך להיות נקודת המוצא להתבוננות במציאות שבה הם חיים, לתפיסה ולמשמעות המחודשת שהם נותנים להקשר המקור.

- נדלה ב- 16.2.10 מאתר פסיכולוגיה עברית:
<http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=1482>
 מישייקר-קלימי, ש' (2007) פרויקט הידיעה היא ההתחלה,
 אתר פורום המשפחות השכולות. נדלה ב- 10.3.10
http://www.theparentscircle.com/hebrew/ActiveMain.asp?id=79&sivug_id=3
 ספקטור-מרזל, ג' (2010). מנגנוני ברירה בטענה של זהות
 סיפורית. בתוך: קסן, ל' וקרומר-נבו, מ' (עורכות) מתוך
 נתונים במחקר איכותני (96-63). אוניברסיטת בן גוריון,
 באר שבע.
 רביב, ע', רביב, א', קורן-זילברשץ, י' (1998). *אמונות של ילדים
 ובני נוער בישראל על מלחמה, קונפליקטים ושלוש*: גורמים
 התפתחותיים, תרבותיים ומצביים. המכון לחקר הטיפול
 בחינוך: האוניברסיטה העברית בירושלים.
 שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני-
 תיאורי ויישום*. תל אביב: רמות.
 Bakhtin, M.M (1981). *The dialogic imagination: Four
 essays*. Austin, TX: Austin University of Texas
 Press.
 Barnea, A. & Shinar O. (2005) *People Building Peace II,
 Successful Stories of Civil Society*, ed. By Paul van
 Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema and Juliette
 Verhoeven. A project of the European Centre for
 Conflict Prevention (Utrecht, Netherlands), 2005,
 Building Trust, Promoting Hope: The Families
 Forum Hello Peace Project in Israel and Palestine,
 pages 495-500
 Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of
 identity in contemporary life*. New York: Basic
 Book
 Peled, T. & Bar-Gal, D. (1983). *Intervention Activities in
 Arab-Jewish Relations: Conceptualization,
 Classification and Evaluation*. Jerusalem, The
 Institute of Applied Social Research.
 Rynearson, K. (2001). *Retelling Violent Death*, Brunner-
 Routledge, Philadelphia
 Salomon, J. (1999). *Research on peace education:
 Provocative question, challenging criteria*, Paper
 presented at the NCPDR meeting, Phoenix, AZ.

מהמסבר הפרטי שלהם על ידי הפיכת הכאב המשותף למקור
 של כוח.
 יש האומרים שאין כמו נתינה ועשייה, בבחינת "להרבות
 טוב בעולם" (הרב קוק). החשיפה לסיפורים הפרטיים הקשים
 והמרגשים מקרבת אותנו אל המספרים, מזעזעת אותנו ומנערת
 אותנו מהנטייה לאסקפיזם. אך יש כאן פרדוקס – שכן אם לא
 ננקוט בגישה זו, איך נוכל להמשיך ולחיות? זהו חלק ממנגנון
 ההגנה שלנו, שבלעדיו לא נוכל לשרוד. אם נזדהה עם כל כאב
 הנקרה בדרכנו – נהיה משותקים. רצוי למצוא איזון בין
 מעורבות לעשייה. כתיבת עבודה זו מחייבת אותנו להתעמת עם
 האתגר הזה, ומחייבת אותנו להתבוננות פנימית כנה.
 כאשר אנו שומעים וקוראים את הסיפורים האישיים
 והמרגשים, אנו פותחים את הלב אל האחר. להבין את הכתוב,
 איננו רק אקט קוגניטיבי, אלא אקט של חמלה, אמפטיה,
 והיכולת לשים את עצמנו במקום של האחר.
 מהשיח של חברי הפורום עולה שמי שחוה את האבל
 והשכול, מבין את עומק הכאב, גם אם הוא אינו מאותה חברה,
 מאותו לאום, או דת.
 המלחמה יצרה את החיץ בין בני האדם, את המחנות
 הניצים. הכאב והגעגוע לנופלים, המיס את החיץ ושטש את
 הגבולות בין היריבים. נותר להם אויב אחד משותף, והוא –
 המלחמה. כשילדנו את ילדינו, קיווינו שבנים אלו שלנו, לא
 יצטרכו לשאת נשק ולהשתמש בו. קיווינו שבנינו יהיו עסוקים
 בבנייה של משפחה, בעבודה וביצירה בלבד.
 נראה לנו שהזמן לבדו לא מצליח להביא לשינוי. רק
 אם יצמחו עוד "פורומים" שיעזרו לנו לא לראות באחר זר,
 נפרד, מזיק ומפחיד, אלא אדם כמונו. אזי אולי, נוכל לומר
 "שהזמן עשה את שלו", כי הלב היה פתוח להשפעה.
 וכפי שרמי אווה, נחלים גם אנחנו: "לא-תקם וְלֹא-תִטָּרַר
 אֶת-בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאֶהְיֶה לְרֹעֵךָ כְּמוֹךָ, אֲנִי הִי".

ביבליוגרפיה

- אולמן, ח' (2007). להיות עד – עדות כתיבית בחברה ובטיפול,
 אלפיים 31, (696), דרורי, נ' (עורכת) עם עובד.
 אלון נ' ועומר נ' (2005). *השטן שבינינו – מדמוניזציה
 להידברות*. תל אביב: ספרים, הוצאה לאור.
 בנג'מין, ג' (2005). *כבלי האהבה*. תל אביב: דביר
 בר-טל, ד' (1996). *מכשולים בדרך אל השלום: אמונות חברתיות
 של סכסוך בלתי נשלט, המקרה הישראלי*. המכון לחקר
 הטיפול בחינוך: האוניברסיטה העברית בירושלים.
 נוימן, א' (2007). כשהפתרונות לא פותרים את הבעיה: מודל
 נרטיבי לגישור במקרים קשים במיוחד. [גרסה אלקטרונית].

אורנה רולניצקי- מטפלת באמנות, דורית גבאי- דרמה
תרפיסטית, ענת מרנין שחם- מטפלת בתנועה ועמליה סלעי-
מטפלת באמנות.

לפניות בנוגע למאמר זה: אל ענת מרנין שחם, דוא"ל:

anatmarnin@gmail.com